

Crisia

Vol. LV, Supliment nr. 1, 2025

INTERFERENȚE. TRECUT, PREZENT, VIITOR

Lucrările Sesiunii Internaționale de Comunicări Științifice
a Muzeului Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal
10-11 octombrie 2025

Coordonatori:

Gabriel Moisa • Sorin Șipoș

Colectiv redacțional:

**Gruia Fazecaș • Florina Ciure • Ioan Goman
Cornel Abrudan • Ioan Ciorba**

Editura Muzeului Țării Crișurilor
Oradea, 2026

CERCETĂRI ARHEOLOGICE SISTEMATICE LA SÂNTION – MOVILA MĂNĂSTIRII, COM. BORȘ, JUD. BIHOR. CAMPANIA ANULUI 2024

DEMJÉN Andrea*
Gruia FAZECAȘ**
Florin SFRENGEU***
Florin GOGÂLTAN****

SYSTEMATIC ARCHEOLOGICAL RESEARCH AT SÂNTION – MOVILA MĂNĂSTIRII, BORȘ COMMUNE, BIHOR COUNTY. THE 2024 CAMPAIGN

ABSTRACT

Archaeological research conducted in 2024 at the Sântion – Movila Mănăstirii site (Hungarian: Biharszentjános – Kolostor-domb) focused on the central part of the monastic complex, where ground-penetrating radar surveys had revealed a series of anomalies. One of the most significant results of the 2024 excavation was the investigation of the medieval cemetery which, based on radiocarbon dates and the associated archaeological material, appears to have been in continuous use from the late 10th to the 12th century, prior to the construction of the structures identified so far. The earliest stone structure (Z-4) can be dated to the 14th century. The most recent brick structure identified belongs to the final construction phase of the monastic complex and dates to the mid-16th century. Excavations were halted at the upper level of the Bronze Age tell. Only the medieval pit G 1 disturbed approximately 1 m of the tell stratigraphy, yielding a rich archaeological assemblage recovered in a secondary depositional context and dated to 1743–1618 cal BC (2σ).

Keywords: Bronze Age, tell-settlement, Otomani pottery style, Middle Ages, monastery, cemetery

Obiectivul arheologic de la Sântion – Movila Mănăstirii (magh. *Biharszentjános – Kolostor-domb*) este situat la aproximativ 8,5 km vest de centrul municipiului Oradea și la 1 km sud de localitatea Sântion (com. Borș, jud. Bihor). Situl multistratificat, reprezentat de un tell din epoca bronzului suprapus de o mănăstire medievală, este amplasat pe malul drept al râului Crișul Repede. Descreriile lăsate de Frideric Ardoș (1936) și Alexandrina D. Alexandrescu (1954), precum și mărturiile unor localnici mai în vârstă din Sântion indică transformări semnificative ale mediului geografic din jurul sitului pe parcursul ultimelor decenii. Aceste observații susțin ipoteza că peisajul arheologic din epoca bronzului și din perioada medievală era substanțial diferit de cel actual. Pe baza a șapte hărți georeferențiate de Gheorghe Drimba și Gruia Fazecaș s-a constatat că, în ultimii aproximativ 230 de ani, atât factorii naturali (precipitații, inundații, eroziune), cât și cei antropici (defrișări, amenajarea canalelor de moară, construcția de drumuri și diguri, exploatarea de nisip/pietriș, lucrările agricole etc.) au avut un impact semnificativ asupra sitului arheologic de pe Movila Mănăstirii/Kolostor-domb. Distanța dintre sit și cursul râului Crișul Repede a înregistrat variații importante în timp, de la aproximativ 80 m în anul 1860 la 0 m în 1974, ajungând ulterior la circa 160 m în anul 2012¹. Analiza modelului digital al terenului obținut prin tehnologia LiDAR indică faptul că suprafața actuală a sitului, de aproximativ 4.000 m², reprezintă doar 40% din extinderea sa inițială. Această situație sugerează că cel puțin jumătate din volumul movilei a fost afectat de procese erozionale în decursul ultimelor secole² (Fig. 1).

* Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca; e-mail: demjenandi@yahoo.com; ORCID: 0009-0007-1654-4503.

** Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal; e-mail: gruia74@yahoo.com; ORCID: 0009-0000-5931-2007.

*** Universitatea din Oradea; e-mail: florinsfrengeu@yahoo.com; ORCID: 0000-0002-9134-4065.

**** Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca; e-mail: floringogaltan@gmail.com; ORCID: 0000-0002-0853-394X.

¹ Drimba, Fazecaș 2019, 56–57.

² Fazecaș, Gogâltan, Katócz 2024b, 253, Fig. 2.

Fig. 1. Situl arheologic Sântion – *Movila Mănăstirii/Kolostor-domb* (foto: Zoltán Katócz)

Istoricul cercetării

Din perspectivă arheologică, acest obiectiv este cunoscut încă din anul 1871, datorită informațiilor furnizate de episcopul Rómer Flóris, considerat părintele arheologiei maghiare³. În anul 1932, Frideric (Frederich) Ardoș, vizitând situl cu prilejul marilor inundații care au afectat zona în acel an, a descoperit în ruptura produsă de apele Crișului Repede mai multe fragmente ceramice decorate cu motive spiralice⁴. Primele cercetări arheologice au fost întreprinse în anul 1954, când au fost identificate urmele unei așezări din epoca bronzului, ale unui cimitir și ale unor locuri medievale datate în secolele XI–XV⁵. Aceste săpături, făcute la marginea movilei, nu au surprins nici urmele mănăstirii.

Investigațiile arheologice au fost reluate după mai bine de șase decenii, în cadrul proiectului *Living in the Bronze Age Tell Settlements. A Study of Settlement Archaeology at the Eastern Frontier of the Carpathian Basin*, finanțat de Ministerul Educației prin grantul CNCS–UEFISCDI, PN-II-ID-PCE-2012-4-0020⁶. În urma realizării fotografiilor aeriene, a reconstituirii digitale a terenului, precum și a prospecțiunilor magnetometrice și georadar⁷, în vara anului 2015 au fost deschise două secțiuni de cercetare (S1 și S2), cu scopul evaluării potențialului sitului atât din perspectiva locuirii din epoca bronzului, cât și a celei medievale⁸. În secțiunea S1, amplasată aproximativ în centrul movilei, la nord de drumul care o traversează, au fost identificate două niveluri de dărâmătură și o fundație realizată din lut bătut. Orientată pe direcțiile nord-sud și est-vest, aceasta a aparținut unei construcții monastice. În partea nord-estică, fundația delimita o cistă zidită din cărămidă, prevăzută cu o nișă pătrată rezervată pentru cap. Pe baza analogiilor cunoscute din catedrala romano-catolică de la Alba Iulia, unde astfel de complexe funerare au fost datate în secolele XII–XIII⁹, am încadrat și noi respectivul mormânt în această perioadă¹⁰. Pentru a avea o certitudine, am datat în 2026 prin metoda AMS mormântul M3, înhumat în această cistă cu nișă cefalică, obținându-se o dată cuprinsă între anii 1159–1224 AD (cal. 2σ).

³ Rómer 1871; Fazecaș, Gogâltan 2021, 320.

⁴ Ardoș 1936, 66. Colecția sa se păstrează în prezent la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București.

⁵ Alexandrescu 1955, 487–495. Vezi, de asemenea, Ordentlich 1974; Fazecaș 2014; Fazecaș, Demjén, Gogâltan 2023, Fig. 2.

⁶ Gogâltan 2014; Gogâltan 2016, 88–89; Gogâltan et al. 2020.

⁷ Fazecaș, Gogâltan 2020, 25, Pl. V/3–4, VI/1–2; Fazecaș, Demjén, Gogâltan 2023, Fig. 3–4.

⁸ Fazecaș et al. 2016; Fazecaș, Gogâltan 2018, 116–117, Pl. V/3–4, VI/1–4; Fazecaș, Gogâltan 2019, 64; Fazecaș, Demjén, Gogâltan 2023, Fig. 5.

⁹ Astfel, în mormântul MII a fost descoperită o monedă emisă de Andrei al II-lea, datată între anii 1205–1235 (Heitel 1985, p. 229; Heitel 1986, 244), iar mormântul M91 a fost datat pe baza unui denar anonim atribuit secolului al XII-lea (Marcu-Istrate, Istrate 2005, 231–232).

¹⁰ Pentru o prezentare detaliată a săpăturilor și a mormintelor medievale descoperite în cadrul acestora, vezi Fazecaș, Demjén, Gogâltan 2023, 26.

În campania de cercetare din anul 2023 a fost identificată fundația unei clădiri cu două încăperi, orientată vest-est, care aparținea aripii sudice a mănăstirii. Construcția pare să fi avut trei sau patru încăperi, dotate cu instalații de încălzire și, judecând după grosimea fundațiilor, este posibil să fi avut și un etaj. După dezafectarea sa, probabil la mijlocul secolului al XVI-lea, zona a fost nivelată prin depunerea unui strat consistent de dărâmatură, peste care au fost amenajate încăperi cu podele din cărămidă. Conform izvoarelor scrise, lăcașul monastic de familie a fost întemeiat înainte de anul 1215 și a funcționat pe întreaga durată a Evului Mediu, până la dispariția sa la sfârșitul secolului al XVI-lea¹¹. Cercetările recente au confirmat observațiile anterioare, potrivit cărora mănăstirea a cunoscut cel puțin două faze majore de construcție în sectorul investigat, fiind probabil supusă și altor intervenții de reamenajare. Pentru prima fază de construcție nu există, deocamdată, repere cronologice certe, însă cea de-a doua poate fi atribuită, pe baza materialului arheologic descoperit, mijlocului secolului al XVI-lea. Această încadrare cronologică corespunde informațiilor documentare potrivit cărora, în anul 1547, călugărițele dominicane refugiate de pe insula Sfânta Margareta din Buda s-au stabilit aici¹².

Cercetările arheologice din campania anului 2024

Cercetările arheologice desfășurate în anul 2024 au vizat partea centrală a ansamblului monastic, unde investigațiile georadar au evidențiat o serie de anomalii (Fig. 9). Obiectivul principal al săpăturii a fost identificarea bisericii mănăstirii. În acest scop a fost deschisă secțiunea S4 (7 × 5 m), amplasată în partea nord-estică a movilei (Fig. 1)¹³.

Fig. 2.1. Zidurile identificate în cursul cercetării (vedere dinspre vest); **2.** Fotografia secțiunii realizată cu drona (foto: Zoltán Katócz)

¹¹ Pentru informațiile furnizate de izvoarele istorice scrise, vezi Fazecas, Demjén, Gogâltan 2023, 26; Gogâltan et al. 2024a, 37.

¹² Pentru rezultatele cercetărilor recente și interpretarea acestora, vezi Gogâltan et al. 2024a; Gogâltan et al. 2024b.

¹³ Un raport sintetic al rezultatelor campaniei de săpături a anului 2024 se găsește la Gogâltan et al. 2025.

În cursul cercetărilor au fost identificate, la adâncimi relativ mici, urmele mai multor fundații realizate din piatră și cărămidă (Fig. 2). Fundația și elevația unui zid masiv din piatră (Z-4) au fost surprinse între profilele estic și vestic ale secțiunii, în partea sa nordică, pe întreaga lungime a suprafeței cercetate (la 0,20 m de la colțul nord-estic și 0,40 m de colțul nord-vestic; Fig. 8). Zidul, orientat est-vest, a fost construit din blocuri de piatră și fragmente de cărămidă legate cu un mortar alb, compact, cu var și pigmenți de cărămidă. Din fundație s-a mai păstrat un segment cu lungimea de aproximativ 5 m. În partea vestică, aceasta a fost dezafectată, fiind păstrat doar șanțul de fundație și, pe alocuri, amprenta mortarului. Fundația are o lățime maximă de 1,20 m și o înălțime de 1,50 m. Talpa acesteia se află la adâncimea de 1,84 m față de nivelul actual de călcare în profilul estic (Fig. 3/2) și la 2,10 m în profilul vestic (Fig. 3/1). Elevația, cu o lățime de 0,84 m, probabil includea blocuri de piatră prelucrate, identificate printre dărămăturile provenite din demolarea zidului. Deoarece în suprafața cercetată nu a fost surprinsă închiderea zidului nici spre est, nici spre vest, funcționalitatea sa poate fi doar presupusă. Fiind singurul zid masiv din piatră identificat până în prezent în cadrul sitului, capabil să susțină o construcție monumentală, considerăm că acesta ar putea reprezenta zidul exterior sudic al bisericii mănăstirii.

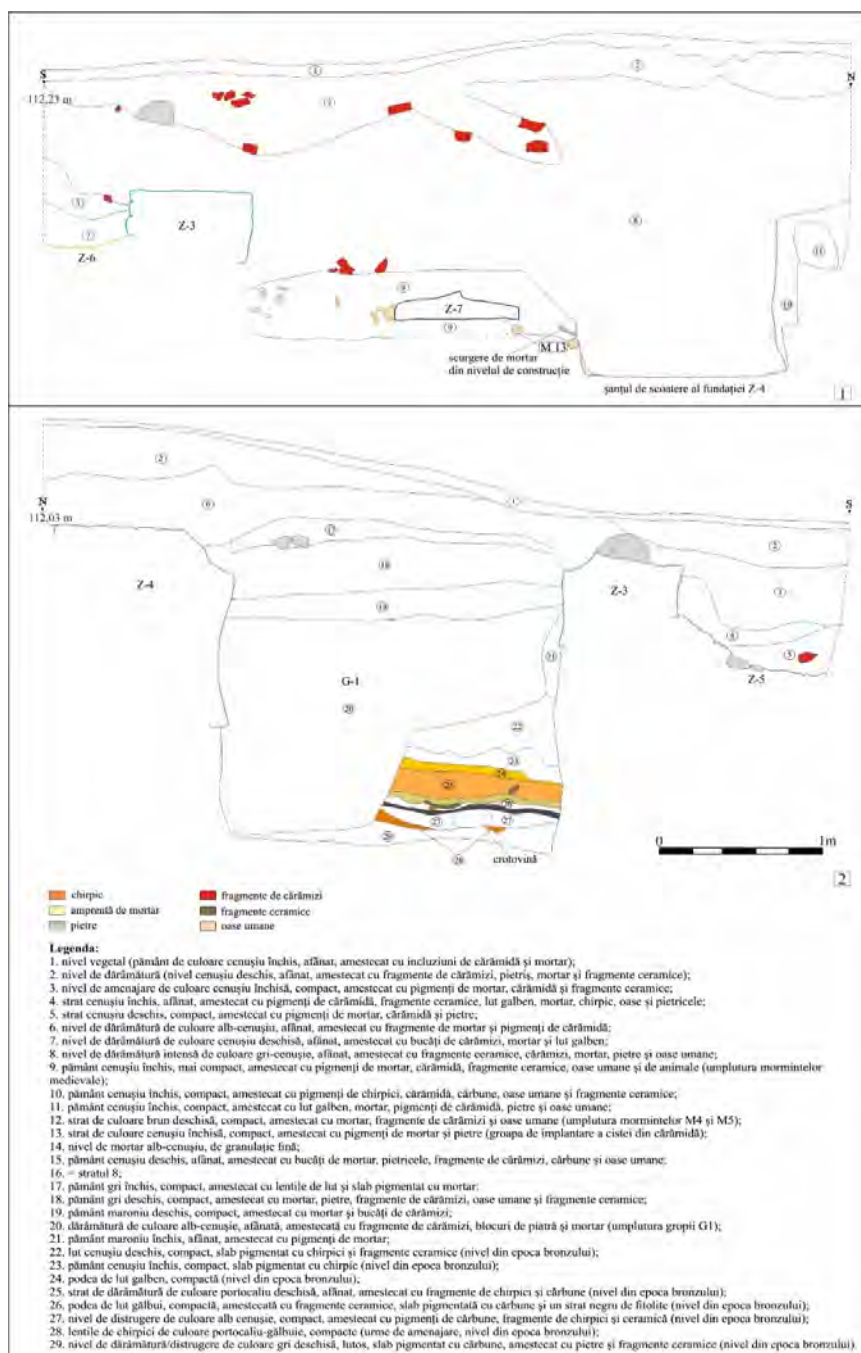

Fig. 3.1. Desenul tehnic al profilului vestic al secțiunii S 4; 2. Desenul tehnic al profilului estic al secțiunii S 4

Un element deosebit de important îl reprezintă faptul că scurgerea de mortar asociată nivelului de construcție al zidului Z-4 suprapunea mormântul M13 (Fig. 3/1, 4, 8), datat AMS între 892–993 AD (cal. 2 σ ; Fig. 4/1). Deși această datare nu oferă un reper cronologic direct pentru edificarea zidului, ea impune reconsiderarea începuturilor ansamblului monastic. În prezent nu dispunem de elemente cronologice certe pentru datarea zidului Z-4, însă presupunem că acesta a fost construit în secolul al XIV-lea. Distrugerea construcției poate fi plasată cu certitudine după mijlocul secolului al XVI-lea, întrucât în dărâmătura zidului a fost descoperit un denar de argint emis de regele Ungariei Ferdinand I în anul 1542 (Fig. 5) ¹⁴.

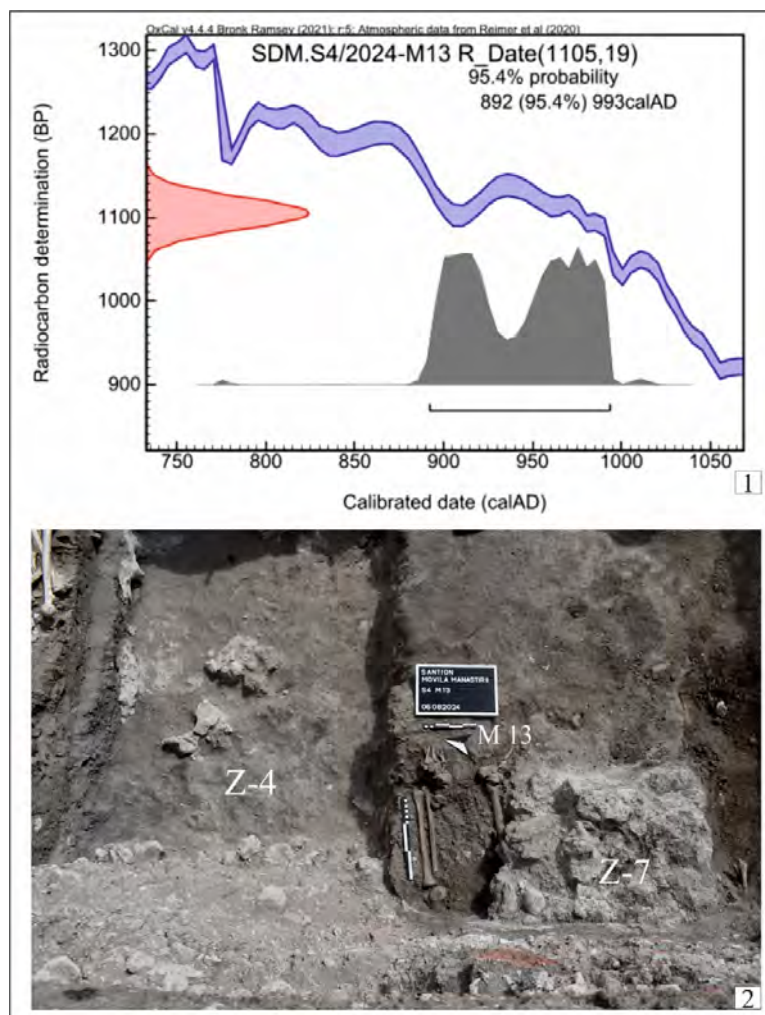

Fig. 4.1. Data calibrată pentru intervalul 892–993 cal AD a mormântului M 13, obținută utilizând programul OxCal v4.4.4 (Bronk Ramsey, 2021), pe baza curbei de calibrare atmosferice IntCal20 (Reimer et al., 2020); **2.** Fotografie a mormântului M 13

În partea sudică a secțiunii au fost identificate alte trei ziduri. Cel mai recent dintre acestea este reprezentat de fundația și elevația unui zid de cărămidă cu orientare vest-est (Z-3; Fig. 2). Acesta a fost surprins în partea sudică a suprafeței cercetate, la 0,90 m de colțul sud-estic și 0,60 m de colțul sud-vestic al secțiunii, pe întreaga lungime a acesteia. Fundația a fost realizată mai neglijent, dintr-un pământ cenușiu-închis, bătătorit, amestecat cu fragmente de cărămidă, pietre, mortar și resturi osteologice umane aflate în poziție secundară. Fundația avea o înălțime totală de 0,45 m, iar talpa sa se afla la adâncimi cuprinse între 0,86 și 1,26 m față de nivelul actual de călcare (Fig. 3). Elevația, cu o lățime cuprinsă între 0,63 și 0,73 m, era construită din cărămizi cu dimensiunile de 31×17×5,6 cm, dispuse pe direcția est-vest. Din elevație s-au păstrat doar două, iar pe alocuri trei șiruri de cărămidă, legate cu un mortar alb-cenușiu, compact, mai nisipos (Fig. 6).

¹⁴ Denar din argint emis de Ferdinand I, regele Ungariei (1542). Avers: stema Regatului Ungariei; legendă: „FERDINAND D G R VNG”. Revers: Fecioara Maria cu Pruncul; legendă: „PATRONA VNGARIE”. Dimensiuni: 15,22 × 15,53 mm; greutate: 0,44 g (Huszár 1979, 935).

Fig. 5. Denar de argint emis de regele Ungariei Ferdinand I în anul 1542

La aproximativ 2 m de profilul estic, pe zidul Z-3 a fost observată o platformă din cărămidă cu dimensiunile de $0,60 \times 0,50$ m (Fig. 6). Inițial, aceasta a fost interpretată ca posibilă bază a unei arcade, însă lipsa altor elemente constructive care să susțină această ipoteză ne-a determinat să considerăm că reprezintă doar un segment păstrat din pornirea elevației. Urmele consistente de mortar observate la 6–8 cm de marginea zidului sugerează că limita elevației se afla în această zonă, ceea ce indică o grosime estimată a zidului de 0,50–0,54 m. Observațiile stratigrafice au indicat că fundația zidului Z-3 a fost amenajată parțial peste dărâmătura zidului Z-4 (Fig. 3/1), precum și peste mormintele M6, M7, M10 și M14, respectiv peste zidurile Z-5 și Z-6 (Fig. 8). Relațiile stratigrafice demonstrează că zidul Z-3 aparține ultimei faze de funcționare a mănăstirii. Acesta suprapune zidurile Z-5 și Z-6 și a fost construit parțial peste dărâmătura zidului Z-4, a cărui distrugere poate fi datată după anul 1542.

Între zidul Z-3 și profilul sudic al secțiunii au fost cercetate alte două ziduri, Z-5 și Z-6, aparținând unor faze constructive diferite (Fig. 2, 8). Fundația zidului Z-5 a fost identificată între colțul sud-estic și profilul sudic al secțiunii, extinzându-se spre est de zidul Z-6, fiind parțial suprapusă de Z-3. Zidul era realizat din cărămizi dispuse pe direcția nord-sud, legate cu un mortar alb, compact, amestecat cu pietriș și pigmenți de cărămidă.

Fundația zidului Z-6 a fost delimitată între colțul sud-vestic și profilul sudic al secțiunii, la vest de Z-5, fiind, de asemenea, parțial suprapusă de Z-3. Zidul a fost construit din piatră și, pe alocuri, din cărămizi, legate cu un mortar alb-cenușiu compact, cu adaos de var și pigmenți de cărămidă. Din cauza suprafeței restrânse investigate, nu au putut fi stabilite dimensiunile complete și funcționalitatea acestor structuri. Singura observație certă este faptul că fundația zidului Z-3 a fost construită peste zidurile Z-5 și Z-6 (Fig. 2, 3, 8).

Fig. 6. Vedere a zidului Z-3 dinspre nord

În cursul cercetării a fost identificat și zidul Z-7, surprins parțial sub profilul vestic al secțiunii (Fig. 2/2, 3/1, 8). Acesta se afla la 0,43 m de zidul Z-4 și la 0,93 m de zidul Z-3. Segmentul cercetat are o lățime de 0,70 m, o lungime de 0,54 m și o grosime de 8–10 cm. Construcția era realizată din piatră legată cu un mortar alb-cenușiu compact, amestecat cu nisip și pietriș. Zidul a fost descoperit într-un strat de pământ cenușiu-închis, compact, cu fragmente de mortar, cărămidă, ceramică și resturi osteologice umane și animale, reprezentând umplutura mormintelor medievale. Relațiile stratigrafice au arătat că zidul Z-7 suprapune mormântul M13 (Fig. 4/2), datat absolut între 892–993 AD (cal. 2 σ ; Fig. 4/1, 8), fundația fiind construită peste piciorul drept al defunctului. Funcționalitatea acestei structuri nu a putut fi stabilită în stadiul actual al cercetării.

Printre cele mai importante artefacte descoperite în cursul campaniei de cercetare din anul 2024 se numără o ștanță medievală din bronz (databilă în a doua parte a secolului al XV-lea), decorată cu reprezentarea unui vultur încadrat într-un romb. Piesa a fost recuperată din poziție secundară, din stratul de dărâmătură situat între zidurile cercetate. Din punct de vedere funcțional și tipologic, aceasta aparține categoriei ștanțelor utilizate pentru decorarea coperșilor de carte îmbrăcate în piele.

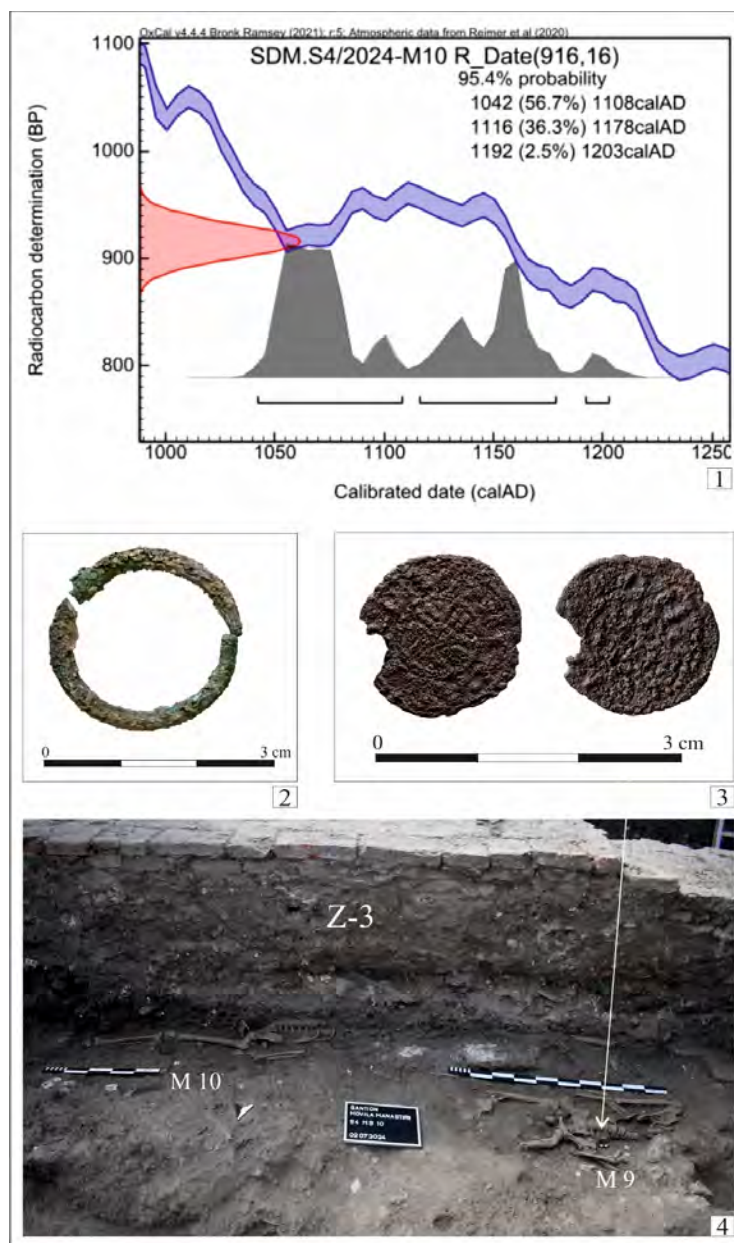

Fig. 7.1. Data calibrată pentru intervalul 1042–1178 cal AD a mormântului M 10, obținută utilizând programul OxCal v4.4.4 (Bronk Ramsey, 2021), pe baza curbei de calibrare atmosferice IntCal20 (Reimer et al., 2020); 2. Inelul din bronz (M 10); 3. Monedă emisă de regele Ungariei, Andrei I (1046–1060); 4. Fotografie a mormintelor M 9 și M 10

În partea estică a secțiunii a fost identificată o groapă medievală (G 1) cu dimensiunile de 2,30×2,10 m, care a afectat stratigrafia sitului, adâncindu-se aproximativ 1 m în nivelurile aparținând epocii bronzului. Fundul gropii a fost surprins la o adâncime de circa 2,60 m de la nivelul actual de călcare (Fig. 2, 3/2, 8).

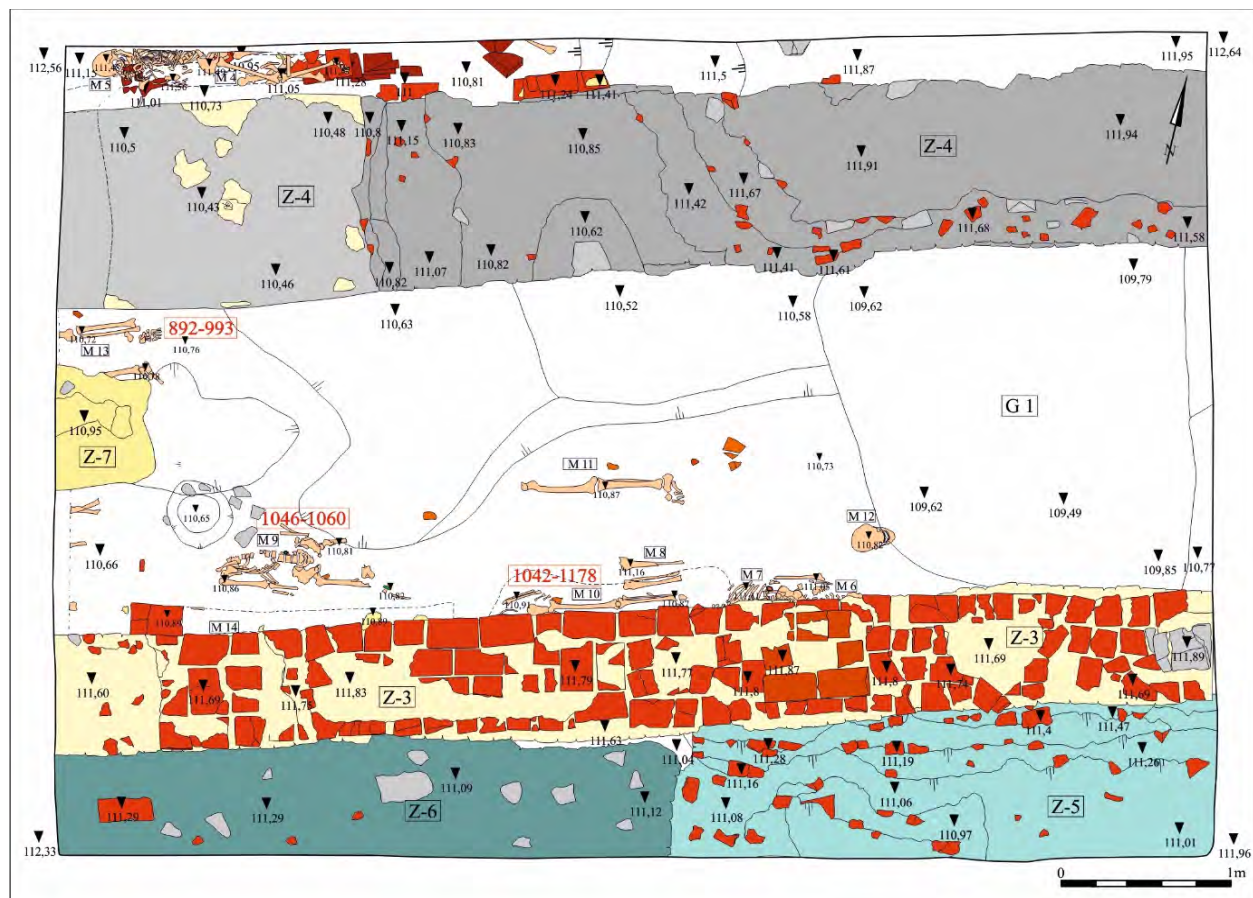

Fig. 8. Planul general al secțiunii S 4, cu mormintele medievale

În secțiune au fost documentate în total 11 morminte medievale. Două dintre acestea (M4 și M5) erau amplasate la nord de zidul Z-4 și continuau sub profilul nordic al secțiunii, fiind foarte probabil contemporane cu acesta. Celelalte nouă morminte au fost identificate în apropierea și sub zidul Z-3 și se încadrează cronologic între sfârșitul secolului al X-lea și secolul al XII-lea.

Cea mai importantă descoperire din punct de vedere cronologic este reprezentată de mormântul M13. În suprafața cercetată s-au păstrat doar tibia, fibula și oasele labei piciorului, restul scheletului continuând sub profilul vestic. Zidul Z-7 a fost construit peste tibia dreaptă (Fig. 4/2), iar tibia stângă era acoperită de scurgerea de mortar asociată construirii zidului Z-4 (Fig. 3/1), ceea ce demonstrează că mormântul este anterior ambelor structuri. Datarea AMS, cuprinsă între 892–993 AD (cal. 2σ; Fig. 4/1), indică faptul că mormântul aparține unei faze mai vechi a cimitirului medieval și nu poate fi utilizat pentru datarea zidurilor descoperite. Mai mult, prezența pigmentilor de mortar în umplutura sa sugerează existența unei construcții încă neidentificate arheologic. În partea sud-estică a acestui mormânt au fost cercetate și alte morminte. În mormântul M9 a fost descoperită o monedă emisă de regele Ungariei, Andrei I (1046–1060)¹⁵ (Fig. 7/3). În mormântul M10 au fost observate urme de oxid de cupru pe falangele defunctului. Un inel realizat din sârmă de bronz, împreună cu o falangă, a fost descoperit în poziție secundară în apropierea mormântului (Fig. 7/2). Rezultatul datării AMS a mormântului M 10 indică un interval cronologic cuprins între 1042–1178 AD (cal. 2σ; Fig. 7/1). Celelalte morminte nu au avut inventar funerar, însă orientarea și caracteristicile lor permit încadrarea în orizontul cronologic al secolelor XI–XII.

După săparea mormintelor medievale, cercetarea noastră s-a oprit deasupra unui nivel de culoare maroniu închis și având o consistență afânată, care conținea bucăți mici de chirpici și fragmente ceramice din epoca bronzului. Se pare că zidurile medievale nu au distrus nivelurile superioare ale sitului preistoric,

¹⁵ Monedă emis de Andrei I, regele Ungariei. Avers: cruce cu trei brațe în cerc perlat; legendă marginală „+ REX ANDREAS”. Revers: cruce cu patru brațe evazate; legendă marginală „+ PANONEIA”. Diametru: 15,48 mm; greutate: 0,48 g (Huszár 1979, 9).

dar acest lucru mai trebuie verificat și în alte locuri. Doar groapă medievală denumită G 1, așa cum precizăm mai sus, s-a adâncit circa 1 m în nivelurile superioare ale tell-ului din epoca bronzului (Fig. 2, 3/2, 8). Astfel din poziție secundară a fost recuperat un bogat și frumos material arheologic caracteristic sfârșitului locuirii epocii bronzului de aici (Pl. 3). Remarcăm prezența masivă a unor forme și ornamente care se regăsesc în fazele târzii ale culturii Wietenberg III-IV/C-D (Pl. 2), alături de fragmente ceramice decorate cu incizii spiralice specifice orizontului Otomani II-III (Pl. 1). Materiale identice au fost recuperate și din așezarea de la Sântandrei „Palota Veche”, distrusă astăzi de apele Crișului Repede¹⁶. De fapt am stabilit că această așezare a reprezentat locuirea exterioară/adiacentă a tell-ului de la Sântion – Movila Mănăstirii/Kolostordomb¹⁷. O ceramică asemănătoare a fost identificată și în nivelul superior al tell-ului învecinat și contemporan de la Toboliu-Dâmbul Zănăcanului și în așezarea sa exterioară/adiacentă¹⁸. Remarcăm și noi apariția unor forme și ornamente care se vor regăsi mai apoi în grupul Cehăluț-Hajdúbagos, stil ceramic care se naște probabil acum, la sfârșitul bronzului mijlociu, și va evolua pe parcursul bronzului târziu¹⁹. În privința plasării cronologice a acestei etape, în S2/2015, ultimul nivel identificat al epocii bronzului (Cxt. 5) a oferit o dată absolută cuprinsă între 1743–1622 (cal. 2σ)²⁰. Relativ contemporană (1743–1618 cal. 2σ) este și o probă din S3/2023, unde sub amenajările medievale am surprins resturile unei structuri pe care am considerat-o ca fiind din etapa finală a tell-ului²¹.

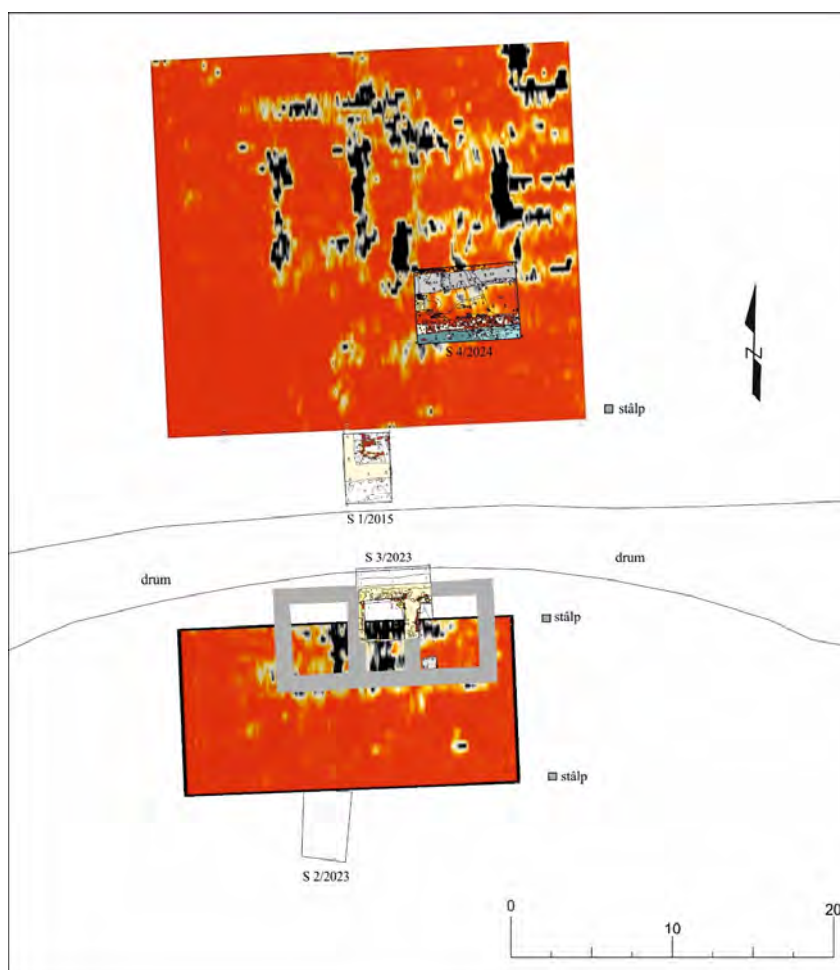

Fig. 9. Planul general al săpăturilor

¹⁶ Emődi 2005, J. Emődi publică fragmente ceramice și de pe „Movila Mănăstirii”, scoase la iveală cu ocazia săpării fundației unui stâlp de înaltă tensiune la începutul anilor 70 (Emődi 2005, 29, Fig. 24–26), care mai există și astăzi pe tell (Gogâltan et al. 2020, Fig. 6.10; Fazecaș, Gogâltan, Katócz 2024a, 2. ábra).

¹⁷ Fazecaș, Demjén, Gogâltan 2023, 23, Fig. 3; Fazecaș, Gogâltan, Katócz 2024a, 26, 3. Ábra; Fazecaș, Gogâltan, Katócz 2024b, 255, n. 14, Fig. 2.

¹⁸ Fazecaș, Lie 2018, Pl. 1–4; Gävan, Lie, Kienlin 2020, Pl. 1–5; Gävan et al. 2022, 73–76, Fig. 13–14; Gävan, Lie, Kienlin 2023, Pl. 1–9. Pentru cronologia absolută vezi Lie et al. 2023, Fig. 16–17; Gävan, Lie, Kienlin 2024, 341, Fig. 11–14.

¹⁹ O ultimă sinteză la Gyurka, Szigeti 2025.

²⁰ Fazecaș, Gogâltan, Katócz 2024b, 260, 265, Fig. 3–8.

²¹ Gogâltan et al. 2024b, 44, Fig. 10; Fazecaș, Gogâltan, Katócz 2024b, 265, Fig. 7.

Concluzii

Pe baza rezultatelor obținute în urma cercetărilor arheologice sistematice desfășurate în campania anului 2024, se poate afirma că toate structurile investigate au fost ridicate, cel mai probabil, în Evul Mediu. Dintre acestea, cea mai timpurie structură pare să fie reprezentată de zidul masiv din piatră Z-4, interpretat ca aparținând laturii sudice a bisericii mănăstirii. Pe baza observațiilor stratigrafice, acest element constructiv poate fi atribuit secolului al XIV-lea. Cel mai recent element de zidărie identificat este zidul Z-3, orientat est-vest, care poate fi asociat ultimei faze constructive a ansamblului monastic. Totodată, au fost documentate și alte segmente de ziduri a căror încadrare cronologică nu a putut fi stabilită cu certitudine în stadiul actual.

Fig. 10. O parte a echipei campaniei arheologice din 2024

Unul dintre cele mai relevante rezultate ale cercetării îl reprezintă cercetarea cimitirului medieval, care, pe baza datelor furnizate de analizele interdisciplinare și a materialului arheologic descoperit, a funcționat în mod continuu între sfârșitul secolului al X-lea și secolul al XII-lea, anterior edificării construcțiilor identificate până în prezent. Această situație sugerează existența unei construcții anterioare în acest spațiu, a cărei identificare și cercetare constituie unul dintre obiectivele principale ale investigațiilor viitoare.

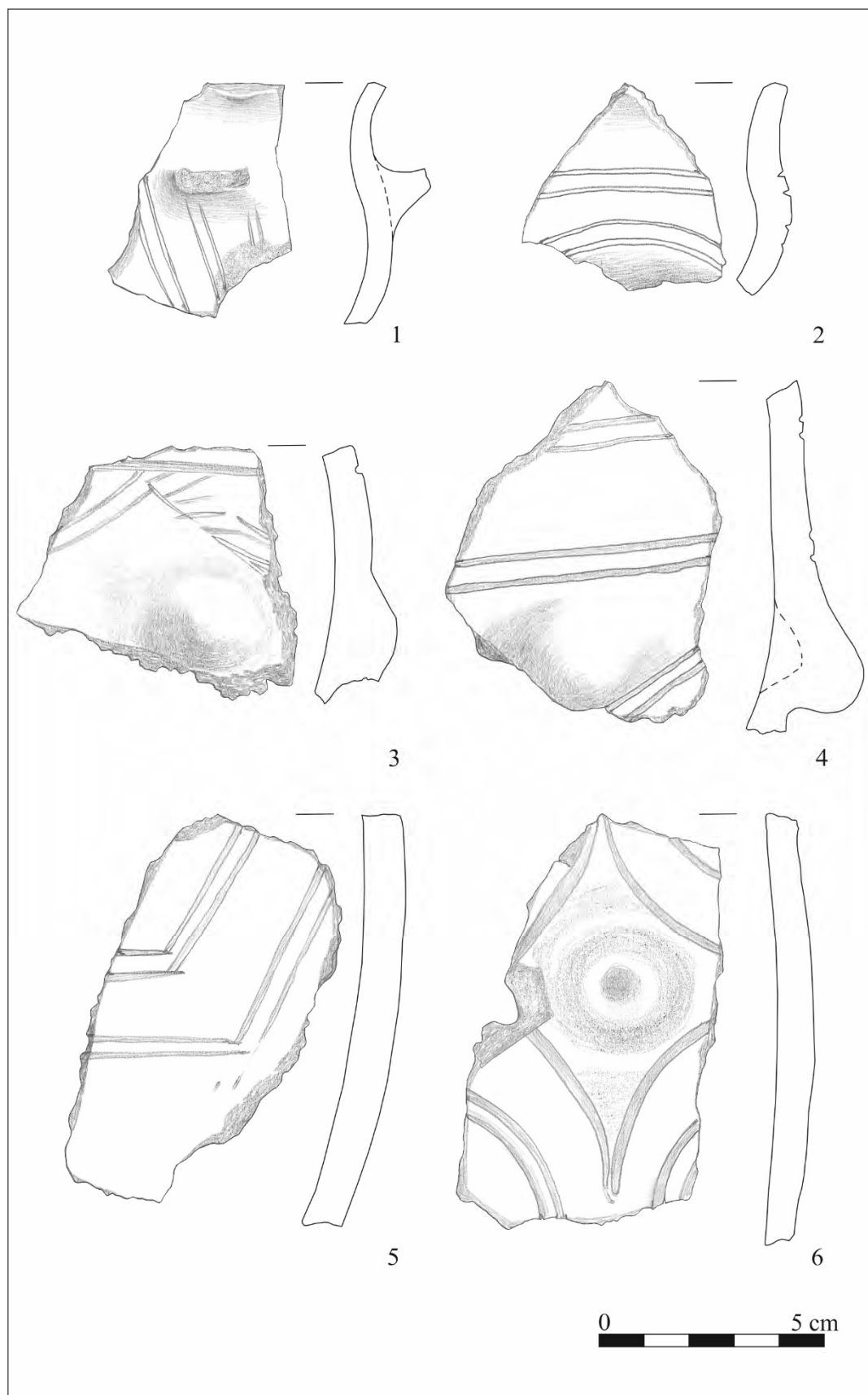
Reconstituirea planului complet al complexului monastic rămâne dificilă chiar și pe baza rezultatelor prospecțiunilor georadar, întrucât în unele situații au fost identificate segmente de ziduri în zone în care măsurătorile nu au indicat prezența unor anomalii. Cu toate acestea, datele obținute contribuie semnificativ la reevaluarea etapelor timpurii ale istoriei mănăstirii. Astfel, mormântul datat pe baza unei monede emise de regele Andrei I, precum și înmormântările încadrate cronologic prin analize AMS în intervalul secolelor X–XIII, sugerează că apariția și funcționarea timpurie a ansamblului sunt anterioare informațiilor furnizate de sursele scrise cunoscute până în prezent.

Mulțumiri. Mulțumirile noastre se îndreaptă către conducerea Muzeului Țării Crișurilor, reprezentată de domnul Prof.dr. Gabriel Moisa, pentru asigurarea resurselor financiare desfășurării cercetărilor arheologice. De asemenea, adresăm sincere mulțumiri Primăriei Comunei Borș, reprezentată de domnul primar Géza Bători și de domnul viceprimar Róbert László Csiger, pentru asigurarea condițiilor de cazare și pentru sprijinul logistic acordat pe parcursul desfășurării investigațiilor de teren. Mulțumim apoi Ministerului Culturii și Comisiei Naționale de Arheologie care, prin programul de finanțare a cercetărilor arheologice, a contribuit la finanțarea datelor AMS realizate în cadrul laboratorului din Debrecen. Mulțumim totodată studenților Universităților din Oradea și Cluj Napoca care au participat la săpături în cadrul practicii arheologice, contribuind la realizarea activităților de teren. Nu în ultimul rând, îl adresăm mulțumiri doamnei dr. Ágnes Găzdac pentru identificarea materialului numismatic și pentru referințele bibliografice puse la dispoziție.

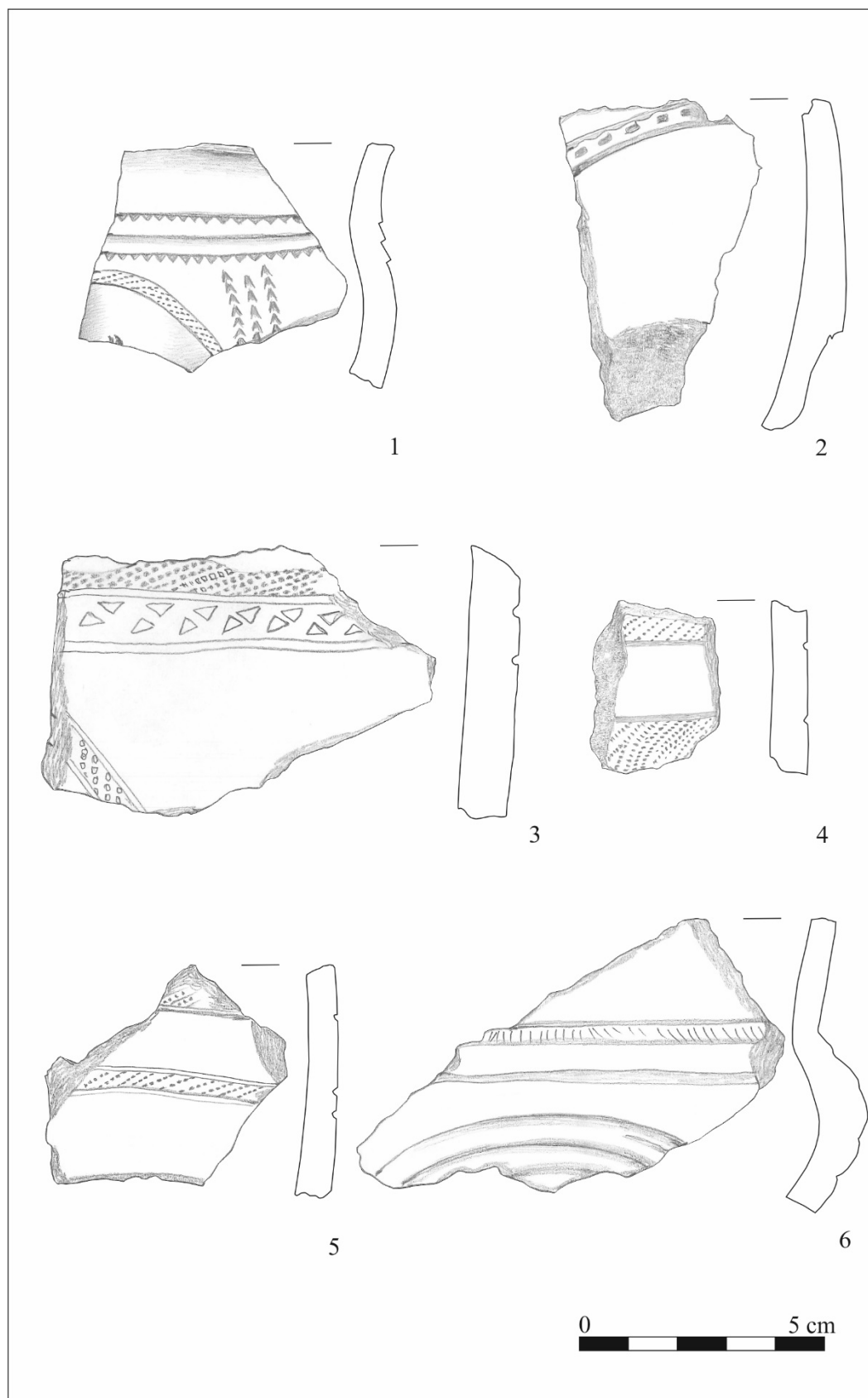
Bibliografie

- Alexandrescu 1955 A. Alexandrescu, *Săpăturile de salvare de la Sântion*. SCIV 3–4, VI, 1955, 487–495.
- Ardoș 1936 F. Ardoș, *Date arheologice privitoare la Oradea și județul Bihor*. Familia seria III, anul III, nr. 4, 1936, 61–76.
- Drimba, Fazecaș 2019 G. Drimba, G. Fazecaș, *O perspectivă istorică asupra evoluției mediului geografic în preajma tell-ului aparținând epocii bronzului de la Sântion “Dealul Mănăstirii/ Klastromdomb” (județul Bihor)*. Crisia 49, 2019, 49–63.
- Emődi 2005 J. Emődi, *O așezare din epoca bronzului de la Palota Veche*. Ephemeris Napocensis XII, 2002 (2005), 5–35.
- Fazecaș 2014 G. Fazecaș, *Sântion “Dealul Mănăstirii = Klastrom domb”, Bihor County*. În: F. Gogâltan, C. Cordoș, A. Ignat (Eds.), *Bronze Age tell, tell-like and mound-like settlements at the eastern frontier of the Carpathian Basin. History of research*, Cluj-Napoca, 2014, 235–241.
- Fazecaș, Gogâltan 2018 G. Fazecaș, F. Gogâltan, *Evaluarea așezărilor multistratificate ale epocii bronzului din Bazinul Crișurilor. Stadiul actual al cercetărilor*. În: N.C. Rișcuța, I.V. Ferencz (Eds.), *Studii și articole de arheologie. In memoriam Ioan Andrișoiu*, Cluj-Napoca, 2018, 111–136.
- Fazecaș, Lie 2018 G. Fazecaș, M. Lie, *Determinarea suprafeței sitului de epoca bronzului de la Toboliu – Dâmbu Zănăcanului*. Crisia 46, 2018, 29–38.
- Fazecaș, Gogâltan 2019 G. Fazecaș, F. Gogâltan, *Comunitățile Otomani din Bazinul Crișurilor. O nouă perspectivă de la frontiera estică a complexului cultural Otomani-Füzesabony (CCOF)*. Acta Musei Porolissensis XLI, 2019, 53–80.
- Fazecaș, Gogâltan 2020 G. Fazecaș, F. Gogâltan, *Multilayered settlements of the Bronze Age in the Crișuri Rivers Basin. State of research (2016)*. Crisia L, 2020, 19–44.
- Fazecaș, Gogâltan 2021 G. Fazecaș, F. Gogâltan, *Research History of the Bronze Age Multi-Layered Settlements in Bihor Count*. În: T.L. Kienlin, A. Găvan (Eds.), *Bronze Age Tell Settlements in North-Western Romania Current Approaches and Recent Investigations*, Bonn, 2021, 317–338.
- Fazecaș, Demjén, Gogâltan 2023 G. Fazecaș, Demjén A., F. Gogâltan, *The archaeological “Way of the water”. Bronze- and Middle Ages site of Sântion “Dealul Mănăstirii”, Bihor County*. În: G. Moisa, A. Chiriac (Coord.), *150 de ani de muzeografie orădeană*, Oradea, 2023, 23–34.
- Fazecaș, Gogâltan, Katócz 2024a G. Fazecaș, F. Gogâltan, Katócz Z., *Biharszentjános – Movila Mănăstirii / Klastromdomb bronzkori tell*. În: Martyin E. (Szerk.), *Elődök és erődök. Közös hullámhosszon*, Békéscsaba, 2024, 23–29.
- Fazecaș, Gogâltan, Katócz 2024b G. Fazecaș, F. Gogâltan, Katócz Z., *The time of the Bronze Age tell settlement from Sântion–Movila Mănăstirii*. În: V. Sava, F. Gogâltan (Eds.), *Epoca bronzului de-o parte și de alta a Carpaților. Studii în onoarea lui Tudor Soroceanu la 80 de ani. The Bronze Age on both sides of the Carpathians. Studies in honor of Tudor Soroceanu at 80 years*, Cluj Napoca, 2024, 253–270.
- Fazecaș et al. 2016 G. Fazecaș, A. Ignat, F. Gogâltan, Demjén A., *Sat Sântion, com. Borș, jud. Bihor, Punct: Dealul Mănăstirii = Klastrom domb*. În: *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 2015. A L-a sesiune națională de rapoarte arheologice Târgu-Jiu, 26 – 28 mai 2016*, București, 2016, 183–184.
- Găvan, Lie, Kienlin 2020 A. Găvan, M.A. Lie, T.L. Kienlin, *Preliminary report on the 2019 excavation undertaken on the outer settlement of the tell from Toboliu (Bihor County)*. Crisia L, 2020, 59–74.
- Găvan, Lie, Kienlin 2023 A. Găvan, M.A. Lie, T.L. Kienlin, *The 2022 gridded surface collection on the outer settlement of the Toboliu tell. Ziridava*. Studia Archaeologica 37, 2023, 283–310.
- Găvan, Lie, Kienlin 2024 A. Găvan, M.A. Lie, T.L. Kienlin, *Off-tell Houses at the Bronze Age Multi-component Settlement in Toboliu (Romania)*. În: T.L. Kienlin (Ed.), *Houses and Households – Comparative Perspectives from Archaeology and the Sciences*, Bonn, 2024, 329–350.

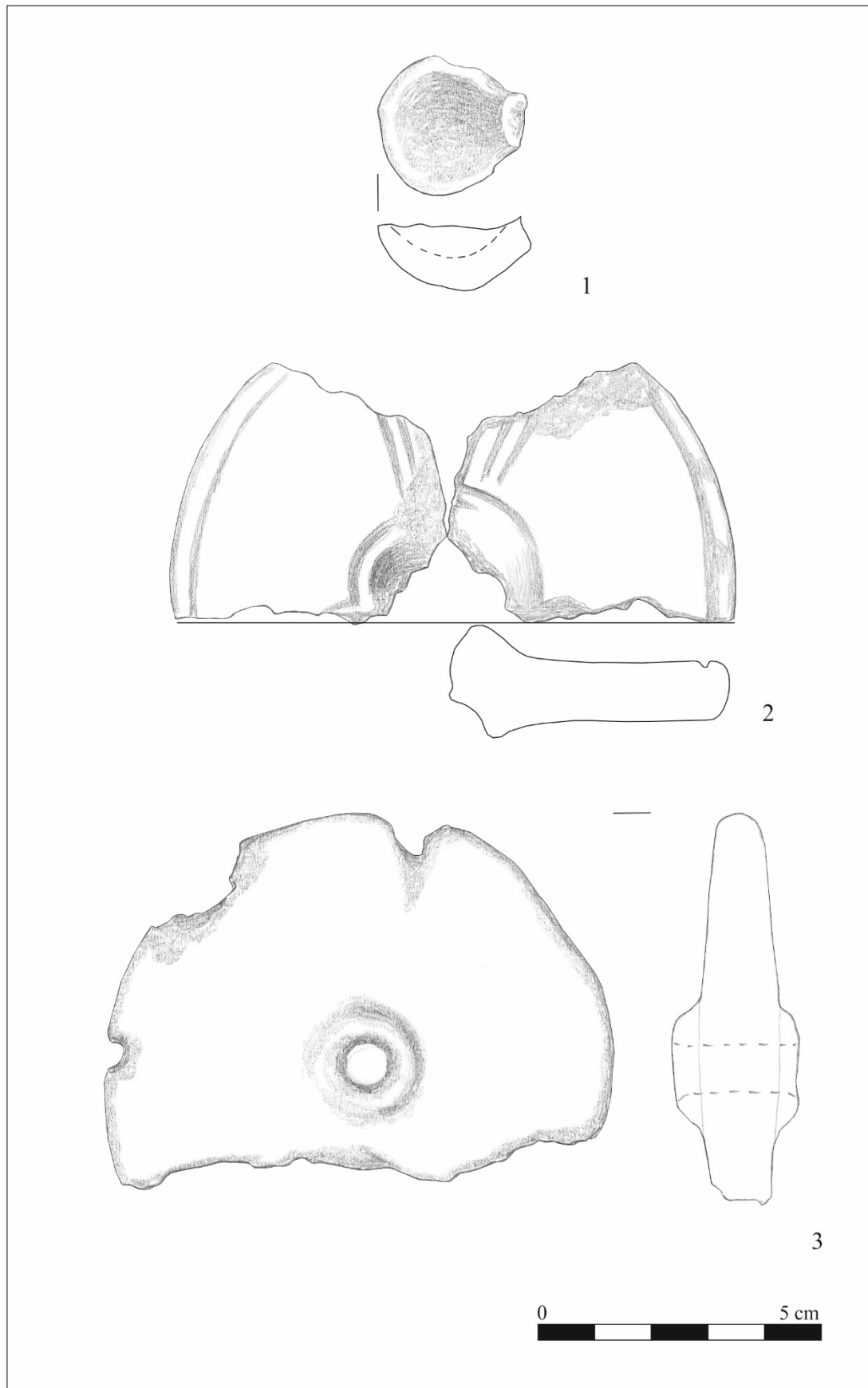
- Găvan et al. 2022 A. Găvan, M.A. Lie, N. Nolde, T. Zerl A. Röpke, M. Zickel, T.L. Kienlin, G. Fazecaș, *Preliminary Report on the 2021 excavation season at Toboliu*. *Crisia* 52, 2022, 65–84.
- Gogâltan 2014 F. Gogâltan, *Bronze Age tell, tell-like and mound-like settlements on the eastern frontier of the Carpathian Basin. History of research*. În: F. Gogâltan, C. Cordoș, A. Ignat (Eds.), *Bronze Age tell, tell-like and mound-like settlements at the eastern frontier of the Carpathian Basin. History of research*, Cluj-Napoca, 2014, 13–24.
- Gogâltan 2016 F. Gogâltan, *Building power without power? Bronze Age fortified settlements on the Lower Mureș Basin*. În: F. Gogâltan, C. Cordoș (Eds.), *Prehistoric settlements: social, economic and cultural aspects. Seven studies in the Carpathian area*, Cluj Napoca, 2016, 87–113.
- Gogâltan et al. 2020 F. Gogâltan, A. Găvan, M.A. Lie, G. Fazecaș, C. Cordoș, T.L. Kienlin, *Exploring the Bronze Age tells and tell-like settlements from the eastern Carpathian Basin. Results of a research project*. În: A. Blanco-González, T.L. Kienlin (Eds.), *Current approaches to tells in the prehistoric Old World. A cross-cultural comparison from Early Neolithic to the Iron Age*, Oxford, 2020, 73–95.
- Gogâltan et al. 2024a F. Gogâltan, G. Fazecaș, Katócz Z., Fehete-Porsztner K., Demjén A., F. Sfrengu, G.T. Pop, M. Oana, Sântion, com. Borș, jud. Bihor, *Punct: Dealul Mănăstirii / Kolostordomb*. În: *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 2023. A LVIII-a sesiune națională de rapoarte arheologice*, 29–31 Mai 2023 – Târgu Mureș, București, 2024, 336–342.
- Gogâltan et al. 2024b F. Gogâltan, G. Fazecaș, A. Demjén, F. Sfrengu, Z. Katócz, K. Fehete-Porsztner, *Systematic archaeological research at the Sântion – Movila Mănăstirii/Kolostordomb site, Borș commune, Bihor County. 2023 campaign*. *Crisia* LIV, 33–50.
- Gogâltan et al. 2025 F. Gogâltan, G. Fazecaș, Katócz Z., Demjén A., F. Sfrengu, M. Oana, Sântion, com. Borș, jud. Bihor, *Punct: Dealul Mănăstirii/Kolostordomb*. În: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2024. A LIX-a sesiune națională de rapoarte arheologice* 28–30 Mai 2025 – Constanța, București, 2025, 301–305.
- Gyurka, Szigeti 2025 O. Gyurka, A. Szigeti, *From past to present: The research history of the Hajdúbagos-Cehăluț pottery tradition and its territorial distribution in the light of recent research*. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 76, 1, 2025, 167–211.
- Huszár 1979 L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Budapest, 1979.
- Heitel 1985 R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968–1977)*, I. *SCIVA* 36, 3, 1985, 215–231.
- Heitel 1986 R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968–1977)*, *Piese de metal*. *SCIVA* 37, 3, 1986, 233–248.
- Lie et al. 2024 M.A. Lie, A. Găvan, T.L. Kienlin, A. Röpke, M. Zickel, T. Zerl, *Exploring the chronostratigraphy of a Bronze Age settlement through core drilling*. *Præhistorische Zeitschrift*, 99, 2, 2024, 702–733. <https://doi.org/10.1515/pz-2023-2026>
- Marcu-Istrate, Istrate 2005 D. Marcu-Istrate, A. Istrate, *Morminte cu nișă cefalică descoperite la Alba-Iulia (sec. XII–XIII). Contribuții privind istoria oaspeților occidentali în Transilvania*. În: Z.K. Pinter, I.M. Țiplic, M.E. Țiplic (Coord.), *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI–XIII)*, București, 2005, 229–244.
- Ordentlich 1974 I. Ordentlich, Sântion. În: *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974, 69–70.
- Rómer 1871 Rómer F., *A szent-andrási őskori lelet*. *Archaeologiai Értesítő* 5, 1871, 303–306.

Pl. 1. Fragmente ceramice aparținând epocii bronzului

Pl. 2. Fragmente ceramice aparținând epocii bronzului

Pl. 3. Materiale arheologice aparținând epocii bronzului